

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/321476857>

Філософські витоки формування психологічного підходу до права як індивідуальної і соціальної дійсності

Article · January 2013

CITATIONS

0

READS

9

1 author:

[Tetiana Pavlova](#)

Dnepropetrovsk National University

57 PUBLICATIONS 1 CITATION

[SEE PROFILE](#)

Як самостійній категорії праці притаманні кількісні й якісні характеристики. Кількісна характеристика праці полягає у тому, що вона є витратою певного обсягу енергії. З економічної точки зору кількісна характеристика праці проявляється в таких поняттях, як чисельність зайнятих, тривалість робочого дня, трудомісткість, інтенсивність праці тощо. Якісна характеристика праці проявляється в таких поняттях і категоріях, як складність роботи, професійна специфіка, якість кінцевих результатів праці (продукції, послуг), ефективність витраченої праці, відповідальність за трудову діяльність тощо. Поняття зміст праці висловлює виробничо-технічну сторону з'єднання працівника з засобами праці, характеризує процес праці як взаємодія людини з природою (знаряддями і предметами праці). Зміст праці є сукупністю виконуваних працівником дій та їх співвідношення, складом конкретних трудових функцій [4, с.236]. Змістовність праці – це насиченість його розумовою діяльністю, вираз складності, різноманітності виконуваних трудових функцій, інтелектуально-психологічна характеристика праці. Головним фактором, що впливає на зміну структури трудових функцій, виступає науково-технічний прогрес. Під його впливом змінюються зміст і змістовність праці. Умови праці – це сукупність соціально-економічних, техніко-організаційних, соціально-гігієнічних та соціально-психологічних умов, що впливають на здоров'я і працездатність людини, її ставлення до праці, ступінь задоволеності працею, на ефективність виробництва, рівень життя та розвитку особистості.

Слід особливо підкреслити, що сучасні соціальна, політична, психологічна, а також економічна наука відійшла від вузького, суто виробничого погляду на працю (що проявляється за радянських часів передусім ідеологізовано-штучним поділом праці на так звану «продуктивну» та «непродуктивну»). Ми визначаємо працю як свідому цілеспрямовану створюючу діяльність; прикладання людиною розумових та фізичних зусиль для одержання корисного результату у задоволенні своїх матеріальних та духовних потреб; як процес перетворення ресурсів природи в цінності і блага, що здійснюється і керується людиною під дією як зовнішніх стимулів (економічних та адміністративних), так і внутрішніх спонукань; як вияв людської особистості. В такому визначенні праця включає в себе, окрім традиційних видів людської діяльності, також творчі, новачинні її види, зокрема підприємництво. Метою творчих видів діяльності є створення нових ідей, образів, методів, уявлень, технологій. Результати творчості вчених, винахідників, підприємців, художників, письменників, артистів складають в розвинених країнах вагому частину національного багатства, їхня частка в національному доході невинно зростає.

Список використаних джерел

1. Вебер Макс. Протестантська етика і дух капіталізму / Макс Вебер; [пер. з нім. О.Погорілій]. – К.: Основи, 1994. – 261 с.
2. Гнилицька Н.О. Праця як соціокультурний феномен / Н.О. Гнилицька // Гуманітарний вісник ЗДУ. – 2009. – №37. – С.235–239.
3. Суїменко Є.І. Праця / Є.І. Суїменко // Соціологія: короткий енциклопедичний словник. – К.: Либідь, 1998. – С.417–418.
4. Гнилицька Н.О. Праця як соціокультурний феномен / Н.О. Гнилицька // Гуманітарний вісник ЗДУ. – 2009. – №37. – С.235–239.

Отрешко В. Ценность труда: материальная, социальная, духовная
Анализируется многоаспектная сущность (и ценность) труда – материальная, социальная, духовная, а также роль духовных факторов в ее утверждении и формировании здорового (трудового) образа жизни украинского общества.
Ключевые слова: человек, труд, культура, трудовой образ жизни, духовные факторы.

Otrishko, V. Cennost' labour: material, social, spiritual
Multidimensional essence (and value) of labour is Analysed – material, social, spiritual, and also role of spiritual factors in its assertions and forming of healthy (labour) way of life of Ukrainian society.

Key words: man, labour, culture, labour way of life, spiritual factors.

Філософські витоки формування психологічного підходу до права як індивідуальної і соціальної дійсності

Розглядаються питання виникнення і розвитку психологічного підходу до права. Особлива увага приділяється специфічним теоретико-методологічним принципам засновника цього неklasичного підходу Петражицького Л.Й. Показаний емоційний аспект таких важливих елементів соціального і індивідуального життя як право і мораль.

Ключові слова: емоція, право, мораль, ірраціональний, психологія.

Все частіше можна спостерігати сьогодні тенденцію у відповідності до якої такі важливі елементи індивідуальної і соціальної дійсності як право і мораль асоціюються з точкою зору якоїсь конкретної людини або певної спільноти, зводяться до чиєїсь думки або бажання, часто емоції. Проблемою у цьому плані є те, що такий підхід носить занадто суб'єктивний характер, спирається частіше на певні інтереси і не має наукового підґрунтя. Важливим науковим завданням є прояснити сутність психологічної компоненти у моралі та праві, визначити її роль та вплив на свідомість особи і соціальну дійсність, можливості практичного застосування у правозастосовній діяльності.

Психологічний підхід до права, засновником якого виступає Л.Петражицький завжди цікавив дослідників як дуже специфічний, визначений неординарністю прочитання морально-правової дійсності. До фахівців, що займалися проблемними питаннями цього підходу і були можна сказати сучасниками Л.Петражицького, можна віднести М.Алексєєва, Я.Бермана, Г.Гінса, Д.Дембського та ін. У своїх роботах вони полемізували з автором психологічної школи права, намагалися вписати зміст його вчення у загальний контекст розвитку філософії і теорії права. Відбувалися спроби порівняти зазначений підхід з марксизмом, частіше не на користь першого. До таких авторів можна віднести М.Резунова, М.Рейснера, В.Зорькіна та ін. Сьогодні інтерес до психологічної школи права виріс і з'явилися роботи, у яких робляться спроби розглянути погляди Петражицького у контексті сучасності, до таких авторів можна віднести А.Літвінова, С.П'яткіної, В.Ралько та ін. Але недослідженими залишаються проблеми, що знаходяться на межах філософії, юриспруденції, психології, соціології, які б могли надати відповідь на питання про природу права як психологічного явища у соціальному контексті і у цьому плані найціннішими для дослідження є роботи самого Л.Петражицького.

Метою даного дослідження є визначити особливості, витоки психологічного підходу до права, що розкриває його з однієї з важливих сторін – емоційної. Сьогодні вже немає сумніву у тому що психологічна складова є дуже важливою у всіх процесах, у яких приймає участь людина. Правосвідомість і правова культура, особливості правової психіки осіб відіграють важливу роль у розумінні права сьогодні. Оскільки практичний бік застосування психологічних аспектів у розумінні права і моралі є дуже важливим і відповідальним, необхідне досконале розроблення цих проблем на теоретичному рівні.

Петражицький є автором психологічної теорії права, основою якої є вчення про етичні емоції. Особливу увагу при розгляді питань права і моралі він приділяє експериментальній психології Вундта, який у своїх дослідженнях перейшов від диференціальної до соціальної психології. Тенденція психологізації взагалі була характерною для початку 20 століття, активного розвитку набували експериментальні методи, які застосовувалися у багатьох науках. Психологія сьогодні має експериментальні данні відносно того, що емоції є більш стійкими ніж сфера свідомості, оскільки

якщо руйнується інтелектуальна сфера, емоції, перш за все насолода, страждання, радість, страх залишаються.

Теорія Петражицького виступає як плюралістична, оскільки при розгляді філософсько–правової проблематики поєднує у собі юриспруденцію, логіку, психологію. Велику увагу мислитель приділяє правосвідомості і розглядає правові явища через її призму. Він розкрив з психологічної точки зору таку важливу етичну і юридичну категорію як обов'язок, пов'язавши її з природою людини, її психікою, ввів у площину культурологічного розгляду, фактично зробивши людиноцентристський переворот у розгляді моральної і правової проблематики. Він змінив сам критерій за яким традиційно розглядалися право і мораль, знаходилися їх спільні і розрізняючі риси. Таким критерієм став обов'язок. Підхід Петражицького є неklasичним, він на жаль не достатньо вивчений.

Заслугою Петражицького є те, що він розкриває мораль і право з одного важливого і реального боку, а саме з точки зору психології людей, суспільних психологічних процесів, емоційності, моральної і правової свідомості. Ця психологічна складова є важливою для сприйняття моралі і права тими чию поведінку воно регулює, у тому числі і тих, хто створює позитивне право, у правозастосовній діяльності. Право і мораль за Петражицьким виступають як етичні емоції, але не дивлячись на це його все ж таки більшою мірою цікавлять не самі емоції, а те які функції вони виконують і яким чином впливають на свідомість і поведінку особи.

Петражицького цікавить не лише індивідуальна психіка і пов'язані з нею емоції, а й соціально–психологічні явища. На думку мислителя соціальні зміни у суспільстві можливі лише тоді, коли не лише суспільство, а й сама особа психологічно змінюється, стає здатною сприймати нові напрямки розвитку, тільки тоді ці зміни будуть носити дієвий, конструктивний, усвідомлений характер. Він показав аспекти взаємодії різних правил у суспільстві, їх психологічний і соціальний зв'язок і перш за все права і моралі. Звернув увагу на такий важливий момент реалізації права як добровільність, на відміну від обов'язковості, як зовнішнього примусу. В принципі реалізація права виступає у нього як цілком добровільний акт, якій на відміну від моралі має більш зобов'язуюче значення у свідомості особи, а примус є скоріше винятковою мірою.

Щодо актуальності Петражицького сьогодні слід зазначити, що багато питань його наукового спадку залишилися незрозумілими, незрозумілими і не проаналізованими належним чином. Л.Спірідонов та І.Честнов у вступному слові до видання роботи Петражицького «Теорія права і держави у зв'язку з теорією моральності» зазначають, що немає ні одного прикладного дослідження, яке спиралося б у своїй програмі емпіричного вивчення юридичної дійсності від теоретичних ідей Л.І. Петражицького як своєї наукової основи [9,с.3]. Можливо зараз у зв'язку з розвитком філософії, психології, соціології, їх досягнень, можна зробити таку спробу. Його психологічна теорія має право на існування і свій розвиток, тим більше, що ні філософія, ні юриспруденція не знайшла якоїсь загально визнаної основи для юридичної дійсності.

Щоб зрозуміти вчення Петражицького про мораль і право, необхідно враховувати деякі моменти і специфіку його підходу. На цьому слід зупинитися детальніше. Він був фахівцем не лише у теоретико–методологічних питаннях права, а й у практичних питаннях правозастосування, зокрема цивільного і корпоративного права. Окрім більш пізніх праць Петражицького, які є відомими сьогодні і на основі яких власне і говорять про його морально–правові погляди, існують його більш ранні праці, але менш відомі. Перш за все це роботи німецькою мовою «Die Fruchtvertheilung beim Wechsel der Nutzungsberechtigten vom Standpunkt des positiven Rechts und der Gesetzgebung: drei civilrechtliche Abhandlungen» та «Die Lehre vom Einkommen», вони вийшли в період з 1892 по 1895 рр. Ці роботи були присвячені цивільному праву, розгляду питань проекту Німецького кодексу, а також римському праву, у якому Петражицький був одним з найкращих фахівців свого часу.

З точки зору розгляду специфіки і співвідношення моралі і права у вченні Петражицького, цікавим є той момент, до яких підстав у зазначених роботах Петражицький відносить право і мораль. І такою підставою на його думку виступає

любов. І, що важливо любов не як емоція, а як різновид розумності, як важлива об'єктивна цінність. У роботі «Die Lehre vom Einkommen» він зазначає, що істинною підставою права (у тій мірі, у якій право не обертається у свою протилежність) – сила – може бути знайдена тільки в любові із–за єдиної причини – там, де не діє любов, розум сам по собі стверджуватися не може. Вся людська цивілізація у всіх своїх політичних досягненнях була лише кристалізацією любові [1,с.477]. Тому право і мораль мислитель розглядав разом як етичні емоції, вони розумілися ним як прояви такої любові у широкому сенсі слова. Петражицький запровадив нові критерії їх розділення, оскільки існуючі, засновані на розгляді права як зовнішнього акту поведінки, а моралі як внутрішнього акту не могли задовольнити Петражицького. Цей важливий телеологічний момент, визначена мета до якої повинні прагнути правила у вигляді права і моралі визначають теорію Петражицького і як аксіологічну. Проблема лише у тому, що питання цінностей права і моралі у поглядах Петражицького потребують свого подальшого дослідження.

Наступною особливістю вчення Петражицького є те, що він хоча і враховує інтелектуальний склад права і моралі, все ж таки на перший план виносить ірраціональний момент, що полягає у розгляді їх як етичних емоцій, а вони багато у чому ірраціональні. Є багато факторів, які визначають таку ірраціональність етичних емоцій, умовно їх можна поділити на суб'єктивні і об'єктивні. Суб'єктивні формуються у свідомості особи під впливом особливостей її власної психіки, характеру, індивідуального життєвого досвіду і take in., що ж стосується об'єктивних факторів, то вони перш за все пов'язані з суспільством, його розвитком, встановленими у ньому правилами.

Щодо інструментів дослідження які Петражицький використовував то слід зазначити, що важливу роль у його дослідженні займають два з них, які він зазначає коли говорить про вчення про суб'єкти. 1. Як і в інших сферах науки про право, сфера знаходження і вивчення відповідних явищ переміщується із зовнішнього світу у психіку тих, хто переживає правові психічні процеси, приписує різним уявленим істотам обов'язки і права, відповідно з цим, належним методом вивчення суб'єктів є самостереження і поєднаний метод внутрішнього і зовнішнього спостереження. 2. Завданням зазначених досліджень і вчень є ознайомлення з відповідними фактами правової психіки, констатування того, що є у цій психіці у якості суб'єктивних уявлень і у якому вигляді воно тут має місце, без свавільних перетлумачень [9,с.330]. Таким чином самостереження, спостереження навколишнього світу та фактів правової психіки є тим інструментарієм, який дозволяє розкрити мораль і право з точки зору їх як явищ психологічних.

Іноді висловлюється думка про те, що Петражицький у своїх поглядах продовжував розвивати ідеї Канта, але щодо повернення до цих ідей мислитель відносився доволі скептично, зокрема він зазначав, що повністю історією можна вважати метафізичний дуалізм Канта, де апріорні до досвідні форми нормативного зобов'язання існували незалежно від апостеріорної матерії досвіду [10,с.1851–1854]. На його думку ідеї Канта не могли просто переноситися у нові умови розвитку науки, суспільства.

Петражицький дуже обережно поводився з науковими поняттями і не допускав їх простого переносу з однієї науки в іншу. Зокрема, він зазначав, що поняття, створене, наприклад, фізикою або психологією або стає більш ширшим за об'ємом – і тоді воно є досягненням і філософії, або і в філософії воно залишається поняттям фізики або психології, якщо вочевидь збереження об'єму поняття на рівні галузі [8,с.82]. Такій підхід дозволяє чітко визначитися з поняттями, їх повнотою і сферою застосування. Мислитель впроваджував цікавий поділ наук, заснований не на принципі предметності, тобто поділі згідно з предметом вивчення науки, а на принципі юридичного суджень. Таким чином, на його думку, науки слід поділяти на ті, де судження спрямовані на те, що існує і на ті, де судження спрямовані на те, що повинне бути. До сфери теоретичних наук Петражицький відносив судження про те, що існує, а не про те, що лише мислиться. До сфери ж практичної науки про право Петражицький відносить вивчення норм діючого права і називає її догматикою. Відійшовши від кантівського поділу науменального

і феноменального, Петражицький у своїх дослідженнях «переміщується» у сферу феноменального, у якому розглядає право як теорію і як догматику.

Існуючий розподіл загальних і відмінних ознак понять, включення чи виключення їх до певного класу, на думку мислителя, проводиться не за їх об'єктивними властивостями, а за назвами, що є звичними. Крім того, часто, що стосується права і моралі, їх намагаються знайти не у тій сфері. Оскільки за Петражицьким вони існують у психічній сфері і являють собою емоції, не слід їх шукати в об'єктивно існуючих предметах, матеріальних речах. Так не можна вважати законом, документ у якому цей закон надрукований, а лише етичну емоцію, яку він визиває. Однією з причин того, що часто право і мораль шукають не у психологічній сфері емоцій, а у матеріальному світі або просто за лінгвістичними асоціаціями, є те, що сама природа права є складною і часто збиває дослідника з обраного ним шляху.

Підсумовуючи, можна виділити основні особливості психологічного підходу Петражицького до права. Власне ці особливості і визначають специфіку цього підходу, який займає завдяки своїй неординарності особливе місце у контексті філософсько-правових вчень. На перший план виходить розуміння права і моралі як етичних емоцій, що складають психологічну сферу людини і суспільства. Це дозволяє розглянути право як внутрішнє переживання, яке у той же час виникає не лише на підставі власних уявлень про право, а і на підставі правил-установок що формуються суспільством та розвитком культури. Звинувачення Петражицького у тому, що його підхід не має аксіологічної складової є безпідставними, оскільки у якості головної цінності права розглядається любов у широкому гуманістичному сенсі, як єдине розумне начало, а ірраціоналізм права виражається у тому що природа етичних емоцій є ірраціональною по суті. Таким чином раціональна основа права – любов, залишається єдиною і незмінною аксіологічною його підставою, у той час як залишається ірраціональним спосіб його існування, сприйняття і усвідомлення особою, групою осіб, суспільством. Основними інструментами дослідження права є спостереження і самоспостереження, тобто пізнавальна діяльність направлена як на зовнішній світ – суспільство зі своїми культурними правилами-настановами, так і на внутрішній світ – світ людини. Цей інструментарій є у нагоді для теоретичного вивчення права, як правової емоції і його впливу на індивідуальну і колективну психіку.

Список використаних джерел

1. Petrazycki L. Die Lehre vom Einkommen, Bd 2. – Berlin: Müller, 1895. 486 s.
2. Алексеев Н. Н. Основные философские предпосылки психологической теории права Л.И. Петражицкого. – «Юридический вестник». 1913. Кн. 4, С.5–23.
3. Берман Я.А. К вопросу о природе правовых явлений: Теория Л.И. Петражицкого с точки зрения эмпирической психологии. – Москва: тип. Г.Лисснера и Д.Собко, 1915. – 29 с.
4. Гинс Г.К. Л.И. Петражицкий. Характеристика научного творчества. Харбин: Изд. Юридического факультета, 1931. – 283 с.
5. Дембский Д. Философия права и нравственности профессора Л.И. Петражицкого. Харьков: тип. Б. Бенгис, 1909. – 186 с.
6. Зорькин В.Д. Позитивистская теория права в России. – М.: Изд-во МГУ, 1978. – 270 с.
7. Литвинов А.Н. Полемика П.И. Новгородцева и Л.И. Петражицкого о возрождении естественного права, или как теория права направлялась в Индию, может попасть в Америку // Философия права. – 2004. – №2. – С.13–19.
8. Петражицкий Л.И. Введение в изучение права и нравственности: Эмоциональная психология. – СПб.: Типография Ю.Н. Эрлих, 1905. – 311 с.
9. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб.: Лань, 2000. – 608 с.
10. Петражицкий Л.И. К вопросу о «возрождении естественного права» в нашей программе. По поводу диссертации П.И. Новгородцева «Кант и Гегель в их учениях о праве и государстве». Право, 1902. №41. С.1794; №42. С.1851–1854.
11. Пяткина С.А. Л.И. Петражицкий и его эмоционалистская школа в системе правовых идей отечественной юриспруденции. – М.: Статут, 2000. – 215 с.

12. Ралько В.В. М.Штирнер и Л.И. Петражицкий – подходы к пониманию сущности права // Ученые труды Российской Академии адвокатуры и нотариата. – 2010. – №3. – С.60–66.

13. Резунов М. Марксизм и психологическая школа права. – М.: Мысль, 1931. – 240 с.

14. Рейснер М.А. Теория Л.И. Петражицкого, марксизм и социальная идеология. – СПб.: Типография т-ва «Общественная Польза», 1908. – 239 с.

Павлова Т.С. Философские истоки формирования психологического подхода к праву как индивидуальной и социальной действительности

Рассматриваются вопросы возникновения и развития психологического подхода к праву. Особое внимание уделяется специфическим теоретико-методологическим принципам основателя этого неклассического подхода Петражицкого Л.И. Показан эмоциональный аспект таких важных элементов социальной и индивидуальной жизни как право и мораль.

Ключевые слова: эмоция, право, мораль, иррациональный, психология.

Pavlova, T.S. Philosophical origins formation of the psychological approach to rights as individual and social reality

The question of the origin and development of psychological approach to the law. Particular attention is paid to specific theoretical and methodological principles of the founder of the non-classical approach Petrazhitzky L.I. Displayed emotional aspect of such important elements of social and individual life as law and morality.

Key words: emotion, law, morality, irrational, psychology.